

Zinātnes Vēstnesis

Latvijas Zinātnes padomes, Latvijas Zinātņu akadēmijas un Latvijas Zinātnieku savienības laikraksts

Sociālās un humanitārās zinātnes Eiropas Savienības 7. Ietvara programmā

2000. gada septembrī Strasbūrā Eiropas Komisija (EK) kopā ar toreiz prezidējošo valsti Franciju rīkoja konferenci, kuras rezultātā tika izstrādāts darba dokuments “Eiropas pētniecības telpa infrastruktūrām” (A European Research Area for Infrastructures) <http://cordis.europa.eu/infrastructures/home.html>.

Pētniecības infrastruktūras (PI), balstoties uz sakārtotu juridisko un vadības bāzi, ir instrumenti (tools for science), kas Eiropas pētniecības telpu nodrošina ar iespējām veikt pētījumus un saņemt būtiskus pakalpojumus. PI var būt bibliotēkas, zinātniskas institūcijas, programmu datu bāzes, bioloģiskie arhīvi, komunikāciju tīkli, pētniecības un novērošanas stacijas: kuģi, satelīti, lidmašīnas, krasta observatorijas, teleskopi, sinhrotroni, paātrinātāji.

Pamatojoties uz minēto dokumentu, 2001. gada jūnijā Eiropas komisijas Zinātnes padomdevēju konsultatīvā padome (European Research Advisory Board – EURAB) aicināja EK uzsākt sadarbību ar Eiropas Savienības (ES) dalībvalstīm, lai izstrādātu jaunus noteikumus Eiropas zinātnes politikai PI jautājumā. Tieši minētā padome iesniedza ziņojumu Eiropas Komisijai, pamatojot, kāpēc sociālajām un humanitārajām zinātnēm (SHZ) jāpievērš lielāka uzmanība, sākot ar 7. Ietvara programmu. Dokumentā paredzēja ne vien atvēlēt šīm zinātnēm lielāku finansējumu, bet arī panākt, lai vairāk SHZ programmu tiktu iekļautas Eiropas pētniecības telpā (European Research Area). Jāpiezīmē, ka visās iepriekšējās Ietvara programmās ir bijuši iesaistīti pētījumi SHZ un tajos sekmīgi piedalījušies arī Latvijas zinātnieki, tomēr šīm zinātnēm nebija atvēlēta tik nozīmīga vieta, kā tas paredzēts, sākot ar 7. Ietvara programmu. Tur izdalīta īpaša sadaļa Socioekonomiskās un humanitārās zinātnes (Socio-economic sciences and humanities).

Lai veicinātu PI attīstību, EK nodibināja ekspertu grupu, kurā tika uzaicināti visu dalībvalstu pārstāvji. 2002. gada februārī šī grupa publicēja dokumentu par Eiropas Pētniecības infrastruktūru stratēģiskā foruma – EPISF (European Strategy Forum on Research Infrastructures– ESFRI) dibināšanu, kura darbā pārstāvēta katra dalībvalsts (ESFRI@cec.eu.int).

Jau 2004. gada 3. septembrī EPISF sagatavoja lēmumu par PI turpmākajiem 10–20 gadiem, un to akceptēja Eiropas Padomes Konkurētspējas padome. Šo stratēģisko uzdevumu īstenošanai EPISF izveidoja trīs darba plānošanas grupas: Fizikā un inženierzinātnēs, Bioloģijā un medicīnas zinātnēs, Sociālajās un humanitārajās zinātnēs.

Šīm darba grupām bija jāizstrādā sava stratēģija, lai līdz 2006. gada vidum sniegtu EPISF pārskatu par visas Eiropas interesēm atbilstošu un nepieciešamu PI izveidi tuvākajā nākotnē.

2006. gada sākumā EPISF priekšsēdētājs Džons Vuds (John Wood, Lielbritānija) atjaunoja organizācijas valdi astoņu cilvēku sastāvā, kurā sociālās un humanitārās zinātnes pārstāvēja tās plānošanas grupas vadītājs norvēģis Bjorns Henrihsens (Bjorn Henrichsen). Katra grupa nepieciešamības gadījumā, saskaņojot ar EK un apstiprinot EPISF, varēja veidot ekspertu grupas ne vairāk kā 9 cilvēku sastāvā un tajās varēja iekļaut arī speciālistus no valstīm, kuras nav ES dalībvalstis.

Saskaņā ar 2006. gada janvāra datiem, SHZ plānošanas darba grupā ir 27 Eiropas valstu pārstāvji un tās priekšsēdētājs ir Bjorns Henrihsens no Norvēģijas Sociālo zinātņu datu bankas.

SHZ plānošanas grupa, domājot par jaunām pētniecības infrastruktūrām, pamatojās uz saņemto informāciju par sociālo un humanitāro zinātņu stāvokli atsevišķās valstīs. Aptauja tika veikta, izmantojot īpašas aptaujas lapas un ievērojot EPISF izvirzītos kritērijus, kuri noteica, ka PI jābūt:

- daudzpusīgai lietotāju institūcijai (pētniecības objekts) ar savu pētniecības programmu,
- ar visas Eiropas ieinteresētību,
- ar pētniecības programmu, kuru apstiprinājusi noteiktā zinātnes sabiedrība,
- tehnoloģiski iespējamai,
- nepieciešamajam daudzkārtējam gada finansēšanas mehānismam,
- iesniedzot jau gatavus (darbojošos) priekšlikumus, jābūt zinātnes, tehniskajām un biznesa iespējām.

Grupas priekšsēdētājs Bjorns Henrihsens pēc SHZ plānošanas darba grupas ieteikuma izveidoja 2 ekspertu grupas: pirmo – sociālajās zinātnēs t.s. Eiropas Humanitāro un sociālo zinātņu pētniecības observatoriju (European Research Observatory for the Humanities and Social Sciences – EROHS), kuru vadīja Niels Plūgs (Niels Ploug, Dānija) un otro – Eiropas kultūras mantojuma (European Cultural Heritage) – vadītājs Mauriks Briks (Mauric Bric, Īrija).

SHZ darba grupa vienojās, ka uzdevuma mērķis, veidojot un attīstot EROHS ir panākt pārskatāma un pielietojama modeļa atrašanu kā humanitārajām, tā arī sociālajām zinātnēm. 2004. gada maijā darba grupa iesniedza EPISF ziņojumu, kurā bija izteikts priekšlikums izveidot EROHS kā virtuālu observatoriju. EROHS darbības pamatā jābūt Eiropā esošo, izolēto infrastruktūru un to datu izpēte un sasaiste vienotā integrētā un saprotamā sistēmā, proti, šī ambiciozā ideja paredz, ka tiks radīti apstākļi, kas nodrošinās Eiropas SHZ datu un pakalpojumu pieejamību, sagatavojot ceļu zinātnes ekselences centriem (scientific excellence).

SHZ darba grupas dalībnieki noklausījās Eiropas valstu: Francijas, Anglijas, Holandes, Austrijas, Ungārijas un Itālijas prezentētos projektus par iespējamām PI, piemēram, par Eiropas Sociālo zinātņu datu arhīvu, par Transeiropas valodu resursu infrastruktūrām, ASV ziņojumu par ASV pieredzi un iespējamām kibernetiskajām infrastruktūrām sociālajās un humanitārajās zinātnēs (Cyberinfrastructure for Humanities and Social Sciences) un citus ziņojumus. ASV pētnieki Kibernetisko infrastruktūru definē kā "mehānismu, kas atļautu pielietot metodes un tehniku daudz efektīvāk, atvieglojot un

uzlabojot kā datu savākšanu, tā arī analīzi". Kibernētiskās infrastruktūras potenciāls nepieciešams, lai uzlabotu:

datu apkopošanu un to integrēšanu, ievērojot datoru jaudu (computing power) analizējot datus, instrumentus/līdzekļus datu salīdzināšanai, metodes datu saglabāšanai, komunikācijai un sadarbībai. Sociālās un humanitārās zinātnes atšķiras no fizikas un bioloģijas zinātnēm tēmu dažādībā, nesavienojamībā (incomprehensibility) un mijiedarbībā.

Analizējot, atsijājot, apvienojot, nolemjot turpināt jau agrāk iesāktās programmas, ievērojot divu Ekspertu grupu iesniegtos priekšlikumus, šī gada 1. jūlijā SHZ darba plānošanas grupa no 17 iespējamām Pētniecības infrastruktūrām EPISF izvērtēšanai iesniedza sešas:

1. European Social Survey – ESS
2. Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe – SHARE
3. Council of European Social Science Data Archives – CESSDA
4. Common Language Resources and Technology Infrastructure – CLARIN
5. European Resource Observatory for Humanities and Social Sciences – EROHS
6. Digital Research Infrastructure for Arts and Humanities – DARIAH.

Oktobrī, kad EPISF sola sniegt atbildi par rezultātiem, būs zināms, kādas PI tiks iekļautas 7. Ietvara programmā.

Protams, ka SHZ Eiropas pētniecības telpā neaprobežosies tikai ar PI, ko iesniedza Eiropas Pētniecības infrastruktūru stratēģiskā foruma –EPISF– vadībai, pamatojoties uz ES dalībvalstu iniciatīvu, bet turpināsies Eiropas Komisijas zinātnisko programmu piedāvājumi (calls) un arī jaunās Eiropas Zinātnes padomes (European Research Council) programmu piedāvājumi, kas vairāk būs saistīti ar fundamentāliem pētījumiem. No 50.52 miljardu eiro kopējā budžeta 2007 – 2013. gadam, kas jau piešķirts zinātnei 7. Ietvara programmā, 610 miljoni eiro atvēlēti sociālajām un humanitārajām zinātnēm

Latvijas zinātniekiem, sociālo un humanitāro zinātņu pārstāvjiem 7. Ietvara programma sniegs lielākas iespējas iekļauties ES zinātnes saimē, un nešaubs, ka arī Latvijas Nacionālais zinātnes kontakta punkts, kuru sekmīgi vada profesors *Dr.phys.* Arnolds Ūbelis, paredzēs piesaistīt 7. Ietvara programmā atbildīgo speciālistu par jauno sadaļu Socioekonomiskās un humanitārās zinātnes.

Šī raksta autore izmantoja iespēju neformāli piedalīties SHZ darba plānošanas grupas sēdēs Briselē 2006. gadā, un tādēļ uzskatīja par nepieciešamu informēt sociālo un humanitāro zinātņu pētniekus Latvijā par šo zinātņu attīstību Eiropas pētniecības telpā. Jāpiezīmē, ka no 2006. gada pēc LR Izglītības un zinātnes ministrijas pārstāves Baibas Beinārovičas aiziešanas no minētās darba grupas, oficiāli Latvijai nav sava IZM izvirzīta un ESFRI akceptēta pārstāvja SHZ grupā.

Venta Kocere, Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas direktore

Lietotie saīsinājumi (akronīmi, saskaņā ar ES terminoloģiju)

RI – Research Infrastructures, Pētniecības infrastruktūras (PI)

ERA – European Research Area, Eiropas Pētniecības telpa (EPT)

EURAB – European Research Advisory Board, Eiropas Komisijas Zinātnes padomdevēju konsultatīvā padome

ESFRI – European Strategy Forum on Research Infrastructures, Eiropas Pētniecības infrastruktūru stratēģiskais forums (EPISF)

SSH – Social Sciences and Humanities, Sociālās un humanitārās zinātnes (SHZ)

EROHS – European Research Observatory for the Humanities and Social Sciences, Eiropas Humanitāro un sociālo zinātņu pētniecības observatorija (EHSZO)

RWG – Roadmap Working Group, Plānošanas darba grupa (PDG)